

Беларусь: Сеціва пад кантролем

**Аналітычны даклад пра выклікі
свабодзе слова ў інтэрнэце ў Беларусі**

Беларусь: Сеціва пад кантролем

Аналітычны даклад пра выклікі свабодзе слова ў інтэрнэце ў Беларусі

Аўтар: Андрэй Аляксандраў

Дадатковы тэкст: Аляксей Лявончык

Рэдактар: Майк Харыс

Карэктар: Пол Андэрсан

Фота: Сяргей Балай і photo.bymedia.net

Аўтары дзякуюць Міністэрству замежных справаў Вялікабрытаніі і Фонду “Адкрытае грамадства” за падтрымку ў выданні гэтага даклада.

Гэтая публікацыя ліцэнзаваная Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 3.0 Unported License. Копію ліцэнзіі можна паглядзець тут: <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/3.0/>

2 Асноўныя палажэнні

3 Уводзіны

5 Доступ да інтэрнэту і свабода слова

Доступ да інтэрнэту ў Беларусі

Інтэрнэт: выклік для закрытага
інфармацыйнага поля

Доступ да інтэрнэту: рэкамендацыі

10 Заканадаўчыя абмежаванні свабоды слова

Выкарыстанне наяўных законаў дзеля
абмежавання свабоды слова ў інтэрнэце

Пераслед ды арышты анлайн-актывістаў

Развіццё заканадаўчай базы

Заканадаўчая база: Рэкамендацыі

17 Тэхналогіі ды свабода слова

Выкарыстанне тэхналогій дзяржаваю дзеля
абмежавання свабоды слова

Кібератакі супраць анлайн-СМІ і актывістаў

Тэхналогіі: Рэкамендацыі

22 Сеціва пад кантролем: высновы

23 Рэкамендацыі

1. Доступ у інтэрнэт

2. Заканадаўчая база

3. Выкарыстанне тэхналогій

25 Дадатак

Асноўныя палажэнні

Беларусь з'яўляецца краінаю з адным з найгоршых рэйтынгаў свабоды прэсы ды свабоды выказвання ў свеце. Сучасныя лічбавыя тэхналогіі, у першую чаргу інтэрнэт, далі новыя магчымасці для свабоды слова, але ў той жа час яны забяспечылі аўтарытарны рэжым дадатковымі інструментамі для задушэння свабодных галасоў ды адсочвання іншадумных. З той прычыны, што інтэрнэт становіцца ўсё больш важнаю крыніцай інфармацыі, улады Беларусі скарыстоўваюць разнастайныя спосабы для кантролю над ім. Захаванне жорсткага кантролю над інфармацыйнаю прасторай застаецца асноваю палітыкі існага рэжыму, накіраванай на ўтрыманне ўлады.

У дадзеным дакладзе аналізуецца асноўныя выклікі свабодзе слова ў інтэрнэце ў Беларусі, у прыватнасці метады, якія ўлады краіны выкарыстоўваюць дзеля абмежавання выказвання анлайн.

Па-першае, існуюць заканадаўчыя абмежаванні, гэткія як крымінальная адказнасць за абразу ды паклёп, крымінальны і адміністрацыйны пераслед актывістаў і журналістаў. Па-другое, свабода слова абмяжоўваецца пры дапамозе новых тэхналогій, праз анлайн-сочку, блакоўку і фільтрацыю сайтаў, кібератакі на незалежныя вэб-рэсурсы ды маніпуляцыю кантэнтам. Аналіз, што ажыццявіла міжнародная арганізацыя «Індэкс цензуры», паказвае, што ўлады Беларусі плануюць яшчэ болей узмацніць кантроль над доступам грамадзян краіны да лічбавага свету.

Новыя заканадаўчыя акты даюць уладам шырокія паўнамоцтвы па цензуры анлайн-кантэнту, у прыватнасці на падставе падазрэнняў у «распаўсюджанні незаконнай інфармацыі» ладзіцца масавае адсочванне дзеянняў грамадзян у інтэрнэце. Урад інвестуе сродкі ў стварэнне адмысловага абсталявання ды праграм, якія дазваляюць адсочваць практычна ўсё, што беларускія карыстальнікі робяць у інтэрнэце. Заходнія фірмы былі заўважаныя ў пастаўках абсталявання, што можа скарыстоўвацца дзеля анлайн-сочкі. У Беларусі таксама адзначаліся арышты мэдэратараў папулярных апазіцыйных груп ды супольнасцяў у сацыяльных сетках. Журналісты і актывісты, якія шчыра выказваюць сваё меркаванне, сутыкаюцца з крымінальным пераследам па абвінавачваннях у паклёпе ды абразе вышэйшых службовых асоб дзяржавы. Супраць незалежных сайтаў скарыстоўваюцца DDoS-атакі, асабліва ў дні выбараў ды іншых важных палітычных падзей.

«Індэкс цензуры» заклікае ўрад Беларусі прыпыніць празмерныя ды залішнія заканадаўчыя і не юрыдычныя практыкі, анлайн і афлайн, якія абмяжоўваюць свабоду выказвання. Мы заклікаем да пачатку неадкладных рэформаў, што мусяць забяспечыць свабоду слова, — больш падрабязна яны апісаныя ў раздзеле «Рэкамендацыі» дадзенага даклада.

Еўрапейскі Звяз, яго дзяржавы-чальцы, а таксама іншыя еўрапейскія структуры, гэткія як Рада Еўропы ды АБСЕ, мусяць працягнуць ціск на беларускія ўлады з патрабаваннямі паважаць правы чалавека ўвогуле ды свабоду выказвання ў прыватнасці, а таксама заклікаць да неадкладных рэформаў, накіраваных на развіццё Беларусі як дэмакратычнай дзяржавы.

Уводзіны

Цэнзура СМІ ды абмежаванні выказвання ў Беларусі, «апошняй сапраўднай дыктатуры ў сэрцы Еўропы»¹, былі вядомыя яшчэ да актыўнага пашырэння інтэрнэту. Беларусь мае адзін з найгоршых у свеце рэйтынгаў свабоды слова. Яна займае 168-е месца сярод 179 краін у «Індэксе свабоды прэсы»², складзеным арганізацыяю «Рэпарцёры без межаў», і 193-е са 197 — паводле версіі «Freedom House»³. Яшчэ да таго як інтэрнэт стаўся масаваю з’яваю, у Беларусі адзначаліся выпадкі знікнення і магчымых забойстваў лідараў апазіцыі ды журналістаў⁴. Запалохванне і пераслед грамадскіх актывістаў і незалежных рэпарцёраў сталі звыклаю з’яваю, як і эканамічная дыскрымінацыя недзяржаўных грамадска-палітычных СМІ.

Імклівы рост пашырэння інтэрнэту ў Беларусі прыцягнуў увагу да яго ролі як новай публічнай прасторы, альбо «Plaza Pública» («публічная плошча»), паводле вызначэння Адмысловага дакладцы ААН па развіцці ды абароне правоў на свабоду меркаванняў і іх свабоднае выяўленне Франка Ла Ру, — месца, дзе людзі могуць кантактаваць і абменьвацца пунктамі погляду.

Гэтая новая публічная прастора дае грамадзянам Беларусі магчымасці адкрыта кідаць выклік аўтарытарнаму кіраванню прэзідэнта Аляксандра Лукашэнкі. Менавіта ў гэтай прасторы сваё развіццё атрымалі новыя супольнасці, уключаючы «Рэвалюцыю праз сацыяльную сетку» ды «Рух Будучыні», адны з найбуйнейшых беларускіх суполак у сацыяльнай сетцы «ВКонтакте».

Улады Беларусі жорстка задушылі пратэсты на плошчы Незалежнасці ў Мінску ў снежні 2010 года. Цяжка ўявіць, што яны пакінулі б па-за ўвагаю «публічную прастору» ў інтэрнэце, які ўяўляе сабою гэтакі важкі выклік для рэжыму Лукашэнкі. Адпаведна, кантроль над інтэрнэтам з боку рэжыму ёсць галоўным выклікам свабодзе слова ў Беларусі.

У дадзеным дакладзе аналізуецца гэты выклік, а таксама рост скарыстання інтэрнэту ў Беларусі, які пагражае жорсткаму ўрадаваму кантролю над інфармацыйным полем краіны. У адказ на гэтыя выклікі інтэрнэт-прасторы рэжым скарыстоўвае «правераныя» метады абмежавання свабоды выказвання, гэтакія як заканадаўства пра сродкі масавай інфармацыі, артыкулы Крымінальнага кодэкса пра паклёп ды абразу, адміністрацыйны пераслед за «дробнае хуліганства», дзеля таго каб беспакарана абмяжоўваць свабоду слова. Дадзены даклад апісвае абставіны, пры якіх скарыстоўваецца кожны з гэтых метадаў.

Акрамя таго, у дакладзе апісваецца, як улады скарыстоўваюць новыя тэхналогіі, дзеля таго каб душыць свабоду слова: інтэрнэт-фільтры, методыкі адсочвання, кібератакі супраць незалежных сайтаў ды перанакіроўкі заклікаў у сістэме даменных імёнаў.

1 Rice: Russia's future linked to democracy, CNN (<http://edition.cnn.com/2005/WORLD/europe/04/20/rice.dougherty/index.html>).

2 Press Freedom Index 2011/2012, Reporters Without Borders (<http://en.rsf.org/press-freedom-index-2011-2012,1043.html>).

3 Freedom of the Press 2012, Freedom House (<http://www.freedomhouse.org/report/freedom-press/freedom-press-2012>).

4 Disappeared persons in Belarus, Council of Europe Parliamentary Assembly (<http://assembly.coe.int/main.asp?Link=/documents/adoptedtext/ta04/eres1371.htm>).

Даклад таксама ўзнімае пытанні пра тое, як пры ўцягнутасці заходніх кампаній ды тэхналогій робіцца магчымаю анлайн-цэнзура ў Беларусі, а таксама прапануе захады, неабходныя для забеспячэння росту публічнай прасторы, але без набыцця новых тэхналагічных магчымасцяў рэжыму для абмежавання свабоды слова.

У заканчэнні мы прапануем ураду Беларусі канкрэтныя рэкамендацыі, якія дазваляць яму выканаць свае міжнародныя абавязацельствы. Мы таксама даём прапозіцыі міжнародным структурам, гэтакім як Еўрапейская камісія ды Еўрапейскі парламент, АБСЕ, Рада Еўропы і нацыянальныя ўрады еўрапейскіх дзяржаў.

1 Доступ да інтэрнэту і свабода слова

Імклівы рост лічбавай сферы ў Беларусі ўяўляе сур'ёзны выклік для рэжыму Лукашэнкі, ствараючы новую прастору для незалежных СМІ. У гэтым раздзеле даклада аналізуецца рост магчымасцяў для доступу ў інтэрнэт у Беларусі ды звязанае з гэтым пашырэнне публічнай сферы ды інфармацыйнага поля краіны, якія ўлады спрабуюць трымаць пад сваім кантролем.

1.1 Доступ да інтэрнэту ў Беларусі

Развіццё тэхнічнай інфраструктуры інтэрнэту з'яўляецца часткаю эканамічнай стратэгіі ўладаў Беларусі. Колькасць інтэрнэт-карыстальнікаў у краіне расце сур'ёзнымі тэмпамі, павялічваючыся прыкладна на паўмільёна ў год. Беларусь уваходзіла ў лік першых 20 краін у свеце па ўзроўні росту колькасці інтэрнэт-карыстальнікаў⁵.

Згодна з даследаваннем gemiusAudience, у верасні 2012 года 4,4 мільёна жыхароў Беларусі карысталіся інтэрнэтам, што на 14% болей, чым год таму. 80% карыстальнікаў выходзяць у Сеціва штодзень. 55% жыхароў краіны ва ўзросце ад 15 гадоў карыстаюцца інтэрнэтам⁶. Яго ахоп насельніцтва па-ранейшаму не дасягае ўзроўню большасці еўрапейскіх краін (дзеля параўнання: у суседняй Літве ён складае 70%, а ў Вялікабрытаніі — 84%), аднак з'яўляецца вартым увагі для аўтарытарнай дзяржавы.

Расце і лік шырокапалосных падключэнняў. У 2010 годзе Беларусь мела найніжэйшы ўзровень шырокапалоснага інтэрнэту ў Еўропе — толькі 10% насельніцтва карысталася высакахуткасным падключэннем. У верасні 2012 года амаль 70% інтэрнэт-карыстальнікаў у Беларусі (каля 30% насельніцтва) скарыстоўвалі шырокапалосны інтэрнэт⁷.

Узровень скарыстання мабільнага інтэрнэту таксама расце: 2,1 мільёна чалавек выходзяць у інтэрнэт з мабільных прыладаў. Больш за 4% працэнты праглядаў інтэрнэт-старонак у Беларусі робяцца са смартфонаў і планшэтаў, што адпавядае ўзроўню карыстальнікаў мабільнага інтэрнэту ў іншых краінах Цэнтральнай і Усходняй Еўропы⁸.

Усе галоўныя мадэратары ўкаранілі сеткі мабільнай сувязі трэцяга пакалення (3G). Жорсткая канкурэнцыя на рынку вядзе да зніжэння коштаў ды росту даступнасці паслуг мабільнай сувязі. «Белтэлеком», дзяржаўная тэлекамунікацыйная кампанія, плануе далейшае павелічэнне вонкавага інтэрнэт-шлюза Беларусі з 250 да 360 Гб/с да канца першага квартала 2013 года⁹, што складзе важкія 44% росту магчымага аб'ёму інтэрнэт-трафіку. Варта адзначыць, што асноўны аб'ём знешняга трафіку паступае ў Беларусь з боку Расіі. «Белтэлеком» захоўвае манополію на вонкавы інтэрнэт-шлюз. Агучаныя раней планы па разбурэнні гэтай манополіі не атрымалі ніякага практычнага развіцця. Відавочна, што ўлады краіны бачаць гэтую манополію адным са сродкаў захавання кантролю над інфраструктураю беларускага інтэрнэту.

Пяць гадоў таму значную частку беларускіх інтэрнэт-карыстальнікаў (45 %) складалі жыхары сталіцы. Зараз іх доля скарацілася да 28 % — гэта відавочная прыкмета таго, што Сеціва становіцца ўсё болей шырокаю з'явай. Сярод карыстальнікаў у Беларусі — большасць моладзі. Згодна з даследаваннем Gemius, прыкладам 30 % інтэрнэт-карыстальнікаў належаць да ўзроставай групы 15–24 гадоў, яшчэ 30 % беларускіх карыстальнікаў — ад 25 да 34 гадоў. У той жа час расце колькасць людзей болей сталага ўзросту, якія выходзяць у Сеціва¹⁰. Каля 40 % інтэрнэт-карыстальнікаў у Беларусі маюць вышэйшую адукацыю альбо паслядыпломную ступень.

5 The Information Economy Report 2011, United Nations Conference on Trade and Development (UNCTAD) (<http://archive.unctad.org/templates/webflyer.asp?intltemID=6092>).

6 Gemius, gemiusAudience 10/2012 (<http://www.audience.by>).

7 Gemius, gemiusAudience 09/2012 (<http://www.audience.by>).

8 Байнет в контексте Центральной и Восточной Европы, Deutsche Welle (<http://www.dw.de/dw/article/0,,16189845,00.html>).

9 Беларусь планирует почти наполовину расширить внешний интернет-шлюз, БелТА (http://www.belta.by/ru/all_news/society/Belarus-planiruet-pochti-napolovinu-rasshirit-vneshnij-internet-shljuz_i_614044.html).

10 Gemius, gemiusAudience 09/2012 (<http://www.audience.by>).

Адной з асаблівасцяў беларускага інтэрнэт-рынку з'яўляюцца моцныя пазіцыі расійскіх кампаній. Большасць беларусаў гавораць па-руску. Акрамя таго, інтэрнэт у Расіі значна больш развіты, чаму садзейнічае аб'ём рынку інтэрнэт-рэкламы, які ацэньваецца прыкладна ў два мільярды долараў у год¹¹. Ніжэй прыведзеная статыстыка рэальных карыстальнікаў самых папулярных сярод жыхароў Беларусі інтэрнэт-сайтаў.

10 самых папулярных сайтаў у Беларусі з колькасцю рэальных наведвальнікаў за кастрычнік 2012 года (крыніца — Gemius, «gemiusAudience»)

№	Назва	Від сайта	Колькасць рэальных наведвальнікаў
1	mail.ru	Гарызантальны партал (Расія)	2 748 651
2	yandex.by	Беларуская лакалізацыя партала (Расія)	2 463 826
3	vk.com	Сацыяльная сетка (Расія)	2 385 720
4	tut.by	Гарызантальны партал (Беларусь)	2 093 341
5	google.by	Беларуская лакалізацыя пошукавай сістэмы	2 004 221
6	google.com	Пошукавая сістэма	1 804 422
7	youtube.com	Відэасервіс	1 796 283
8	odnoklassniki.ru	Сацыяльная сетка (Расія)	1 520 170
9	ru.wikipedia.org	Руская версія Вікіпедыі	1 343 036
10	onliner.by	Партал пра тэхналогіі (Беларусь)	1 280 998

Адзначым, што ніводны навінавы рэсурс не ўвайшоў у дзясятку самых папулярных, хоць большасць прыведзеных вышэй сайтаў мае ў сваёй структуры навінавы кантэнт. Карыстальнікі аддаюць перавагу чытанню навін на парталах ды навінавых аграгатах.

1.2 Інтэрнэт: выклік для закрытага інфармацыйнага поля

Сфера традыцыйных СМІ Беларусі знаходзіцца пад жорсткім дзяржаўным кантролем. У краіне не існуе ніводнага незалежнага нацыянальнага тэлеканала («Белсат», што вяшчае па-беларуску з Польшчы, даступны толькі праз спадарожнік¹²), а незалежныя газеты зазнаюць эканамічную дыскрымінацыю, якая сур'ёзна абмяжоўвае іх наклады¹³.

Дзякуючы развіццю інтэрнэту незалежныя СМІ атрымалі новую платформу для распаўсюджвання

¹¹ Do You CEE? The Internet Market in Central and Eastern Europe, Gemius and IAB Europe.

¹² Belsat TV Struggles To Survive, Belarus Digest (<http://belarusdigest.com/story/belsat-tv-struggles-survive-12282>).

¹³ За свабодныя і справядлівыя СМІ ў Беларусі. Справаздача міжнароднай місіі ў Беларусь, 2009 (http://baj.by/sites/default/files/monitoring_pdf/Mission_report_BE.pdf).

інфармацыі. Статыстыка наведванняў навінавых інтэрнэт-рэсурсаў у Беларусі пацвярджае моцныя пазіцыі расійскіх медыйных кампаній на беларускім рынку, а таксама сведчыць пра тое, што незалежныя навінавыя сайты карыстаюцца большаю папулярнасцю ў карыстальнікаў за дзяржаўныя¹⁴.

10 самых папулярных навінавых сайтаў з колькасцю рэальных наведвальнікаў за кастрычнік 2012 года (крыніца — Gemius, «gemiusAudience»)

Месца ў агульным рэйтынгу	Назва	Від сайта	Колькасць рэальных карыстальнікаў
31	interfax.by	Інфармацыйнае агенцтва (Расія)	458 986
41	naviny.by	Незалежнае анлайн-выданне	315 564
44	charter97.org	Незалежнае анлайн-выданне	287 378
45	kp.by	Сайт «Комсомольской правды в Беларуси»	274 166
48	ctv.by	Сайт дзяржаўнага тэлеканала СТБ	194 039
53	utro.ru	Навінавы сайт (Расія)	159 616
55	telegraph.by	Незалежнае анлайн-выданне	151 001
56	euroradio.fm	Сайт незалежнага радыё	146 135
57	21.by	Незалежнае анлайн-выданне	144 833
59	lenta.ru	Навінавы сайт (Расія)	134 892

Сацыяльныя сеткі таксама ўяўляюць сабою сур'ёзны выклік для закрытага інфармацыйнага поля Беларусі. Расійскія сеткі «ВКонтакте» ды «Одноклассники» дамінуюць на рынку (абодва сайты знаходзяцца ў Топ-10 сярод беларускіх карыстальнікаў) з колькасцю рэальных наведвальнікаў 2,4 мільёна і 1,5 мільёна ў месяц адпаведна. У верасні 2012 года колькасць беларусаў, што наведвалі Facebook, дасягнула 1 мільёна чалавек у месяц. 450 тысяч жыхароў краіны карысталіся Twitter. Беларусь таксама займае 13-е месца ў свеце па колькасці блогаў у LiveJournal — самай папулярнай блогавай платформе на постсавецкай прасторы¹⁵.

Нягледзячы на рост анлайн-аўдыторыі, рынак інтэрнэт-рэкламы ў Беларусі застаецца досыць сціплым: у 2012 годзе ён ацэньваўся ў 7,9 мільёна долараў. Аднак аб'ём гэтага рынку ў пераліку на карыстальніка застаецца самым маленькім у Цэнтральнай ды ва Усходняй Еўропе. Напрыклад, у суседняй Літве пры насельніцтве ў 3 мільёны чалавек рынак інтэрнэт-рэкламы ацэньваецца ў 15 мільёнаў долараў у год, у той час як у Расіі ён складае каля 2 мільярдаў долараў у год¹⁶.

¹⁴ Coverage of the 2012 Parliamentary Elections in the Belarus Media, final report, BAJ (http://baj.by/sites/default/files/monitoring_pdf/TheCoverageOfThe2012ParliamentaryElectionsInTheBelarusianMedia-FinalReport.pdf).

¹⁵ Статыстыка «LiveJournal» (<http://www.livejournal.com/stats.bml>).

¹⁶ Гл.: http://di.by/upload/iblock/e80/Rodina_Rynok_per_cent20medijnoj_per_cent20reklamy_per_cent20v_per_cent20Belarusi.pdf

Узровень скарыстання інтэрнэту ў Беларусі, у тым ліку шырокапалоснага, дынамічна расце — следам за пашырэннем попыту на паслугі анлайн-рэсурсаў, незалежных навінавых сайтаў ды сацыяльных сетак. Гэты рост уяўляе сабою выклік уладам краіны, якія хацелі б захаваць жорсткі кантроль над інфармацыйным полем.

1.3 Доступ да інтэрнэту: рэкамендацыі

Адкрыццё рынку ды прыпыненне манаполіі «Белтэлекома» на вонкавы інтэрнэт-трафік пасадзейнічае развіццю болей адкрытай інфраструктуры беларускага інтэрнэту. У сваю чаргу, гэтыя крокі дапамогуць прадухіліць абмежаванні доступу да інтэрнэту з боку дзяржавы.

2 **Заканадаўчыя абмежаванні свабоды слова**

У дадзеным раздзеле даклада аналізуецца скарыстанне дзейнага заканадаўства дзеля абмежавання свабоды выказвання, а таксама апісваюцца новыя заканадаўчыя акты ў гэтай сферы, у першую чаргу Указ прэзідэнта № 60 ад 1 лютага 2010 года «Аб мерах па ўдасканаленні выкарыстання нацыянальнага сегмента сеткі Інтэрнэт».

2.1 Выкарыстанне насяўных законаў дзеля абмежавання свабоды слова ў інтэрнэце

Высокапастаўленыя беларускія чыноўнікі, уключаючы кіраўніка дзяржавы, неаднаразова публічна выказваліся за больш жорсткае рэгуляванне інтэрнэту. Аляксандр Лукашэнка, выступаючы на пасяджэнні педагагічнага актыву Беларусі 29 жніўня 2011 года, зазначыў, што сацыяльныя сеткі «ў руках злачынцаў здольныя стацца небяспечнаю зброяй», а таксама заявіў, што «доступ да інтэрнэт-рэсурсаў ва ўстановах адукацыі мусіць быць узяты пад кантроль, які выключаць яго выкарыстанне ў пазанавучальных мэтах, а тым болей у дэструктыўных мэтах»¹⁷. Падчас прэс-канферэнцыі ў чэрвені 2011 года кіраўнік беларускай дзяржавы патлумачыў неабходнасць свайго ўмяшання ў рэгуляванне інтэрнэту спробаю «абараніць нашу стабільнасць, бяспеку ды краіну»¹⁸.

Былы генеральны пракурор Беларусі Рыгор Васілевіч у верасні 2011 года выступіў з заклікам да прыняцця міжнароднай дамовы пра ўпарадкаванне карыстання інтэрнэтам на ўзроўні ААН¹⁹.

Улады краіны распачалі актыўнае заканадаўчае рэгуляванне анлайн-СМІ ў 2008 годзе, калі быў прыняты новы Закон «Аб сродках масавай інфармацыі»²⁰. Ён абавязваў урад распрацаваць палажэнне пра «сродкі масавай інфармацыі, якія распаўсюджваюцца праз глабальную камп'ютарную сетку інтэрнэт». Савет Міністраў Беларусі арганізаваў адмысловую рабочую групу па падрыхтоўцы такога палажэння, аднак канчатковы дакумент гэтак і не быў распрацаваны.

Але і да гэтага ўлады Беларусі выкарыстоўвалі заканадаўства, закліканае абмежаваць свабоду слова, у тым ліку і выказванне меркаванняў у інтэрнэце. У прыватнасці, гэта тычыцца артыкулаў Крымінальнага кодэкса пра паклёп ды абразу. У Беларусі лічыцца крымінальным злачынствам абраз прадастаўніка ўлады. А самае сур'ёзнае дэфаматарнае злачынства — гэта абраз альбо паклёп у дачыненні прэзідэнта краіны, якое караецца пазбаўленнем волі тэрмінам да пяці гадоў. У 2007 годзе апазіцыйны палітык Андрэй Клімаў быў асуджаны да двух гадоў турмы за апублікаваныя ў інтэрнэце матэрыялы, якія змяшчалі крытыку кіраўніка дзяржавы. Клімаў быў вызвалены ў 2008 годзе.

У ліпені 2011 года журналіст Анджэй Пачобут быў прызнаны вінаватым у паклёпе ў дачыненні прэзідэнта краіны ды асуджаны на тры гады пазбаўлення волі з адтэрміноўкаю выканання прысуду на два гады. Праз год, улетку 2012 года, яго зноўку абвінавацілі ў падобных злачынствах: пракуратура выявіла прыкметы паклёпу ў дачыненні кіраўніка дзяржавы ў 20 яго матэрыялах, размешчаных на сайтах «Хартыя'97» ды «Белорусский партизан»²¹.

17 Лукашэнка: «Доступ к интернет-ресурсам в учреждениях образования необходимо взять под контроль». Гл.: БелТА (http://www.belta.by/ru/all_news/president/Dostup-k-internet-resursam-v-uchrezhdenijax-obrazovanija-neobходимо-vzjat-pod-kontrol--Lukashenko_i_569824.html).

18 Лукашэнка: «Интернет — величайшее достижение, но мусорка». Гл.: «Белорусские новости» (http://naviny.by/rubrics/english/2011/06/18/ic_news_259_370352/).

19 Василевич требует упорядочить пользование интернетом на уровне ООН. Гл.: «Белорусские новости» (http://naviny.by/rubrics/computer/2011/09/14/ic_media_video_128_5974/).

20 Закон Рэспублікі Беларусь «Аб сродках масавай інфармацыі» ([http://www.pravo.by/pdf/2008-196/2008-196\(004-024\).pdf](http://www.pravo.by/pdf/2008-196/2008-196(004-024).pdf)).

21 Guilty of calling Europe's last dictator a dictator, Index on Censorship (<http://uncut.indexoncensorship.org/2012/10/guilty-of-calling-europes-last-dictator-a-dictator/>).

Абвінавачванні ў паклёпе ды абразе — не адзіная пагроза. Антон Сурапін, малады фотажурналіст, быў арыштаваны 13 ліпеня 2012 года па абвінавачванні ў саўдзельніцтве ў незаконным перасячэнні дзяржаўнай мяжы Беларусі. Ён першы размясціў у сваім блогу фатаграфіі плюшавых медзведзянят, скінутых на парашутах на тэрыторыю Беларусі супрацоўнікамі шведскай піяр-кампаніі — у знак пратэсту супраць абмежаванняў свабоды слова ў краіне²². Антон Сурапін знаходзіўся пад арыштам у СІЗА КДБ да 17 жніўня, але і пасля гэтага абвінавачванні з яго не былі знятыя.

2.2 Пераслед ды арышты анлайн-актывістаў

Улады Беларусі нярэдка скарыстоўваюць абвінавачванні ў здзяйсненні адміністрацыйных правапарушэнняў дзеля пераследу грамадскіх актывістаў ды незалежных рэпарцёраў. Гэтыя ж метады ўжываюцца і супраць інтэрнэт-актывістаў. Найбольш распаўсюджаная схема ўключае ў сябе абвінавачванне ў здзяйсненні «дробнага хуліганства» (згодна з артыкулам 17.1 Кодэкса Рэспублікі Беларусь пра адміністрацыйныя правапарушэнні). У прыватнасці, гэты артыкул скарыстоўваўся супраць мадэратараў супольнасцяў у сацыяльных сетках, дзе выказвалася крытыка існага рэжыму. Іх пераслед актывізаваўся падчас ды пасля акцый руху «Рэвалюцыя праз сацыяльныя сеткі» ў 2011 годзе.

Вячаславу Дыянаву, аднаму з лідараў руху «Рэвалюцыя праз сацыяльныя сеткі», давалося пакінуць краіну пасля прэзідэнцкіх выбараў 2010 года ды рэпрэсій у дачыненні грамадзянскай супольнасці, што адбыліся пасля. Дыянаў быў чальцом перадавыбарчага штаба аднаго з апазіцыйных кандыдатаў, Яраслава Раманчука, ды мадэраваў групу «Рух будучыні» ў сацыяльнай сетцы «ВКонтакте». Гэтая група была надзвычай папулярная сярод беларускіх анлайн-супольнасцяў (у ёй тады было болей за 100 тысяч карыстальнікаў).

Увесну 2012 года Маргарыта Лавышык, сяброўка Дыянава, выступіла з відэаааозваю, у якой распавяла пра сваё затрыманне супрацоўнікамі міліцыі 18 красавіка 2012 года ды допыт на працягу васьмі гадзін у КДБ. Паводле яе слоў, яе прымусілі зачытаць на відэакамеру падрыхтаваны тэкст, у якім яна мусіла ўзвесці паклёп на сябе ды Дыянава. Лавышык і яе сяброўка Крысціна Кумейка ў выніку былі абвінавачаныя ў дробным хуліганстве ды аштрафаваныя на паўтара мільёна рублёў. Ужо на наступны дзень, 19 красавіка, Маргарыта з'ехала з Беларусі, пры гэтым на мяжы ў яе быў канфіскаваны ноўтбук.²³

3–4 чэрвеня 2011 года былі затрыманыя мадэратар анлайн-супольнасці «Мы за Вялікую Беларусь» Сяргей Паўлюкевіч, мадэратар «Рэвалюцыі праз сацыяльныя сеткі» Дзмітрый Няфёдаў і актывіст арганізацыі «Малады Фронт» Іван Стасюк.²⁴ Іх камп'ютары былі канфіскаваныя, а саміх актывістаў пазней адпусцілі.

Некалькі мадэратараў папулярных апазіцыйных груп ды супольнасцяў у сацыяльнай сетцы «ВКонтакте» былі затрыманыя ў Мінску і Віцебску 30 жніўня 2012 года, а адна з суполак — «Надакучыў нам гэты Лукашэнка», якая налічвала 40 тысяч карыстальнікаў, — была ўзламная, яе дзейнасць у Сеціве аднавілі праз два дні. Адміністратараў групы Паўла Еўціхеева і Андрэя

22 Belarus declares war on teddy bears, Index on Censorship (<http://www.indexoncensorship.org/2012/07/belarus-declares-war-on-teddy-bears/>).

23 «Милиция угрожала вывезти в лес и расстрелять». Гл.: http://udf.by/news/main_news/59214-devushka-dianova-rasskazala-ob-izdevatelstvah-kgb-foto-video.html

24 КГБ пытается «администрировать» «ВКонтакте», «Белорусские новости» (http://naviny.by/rubrics/computer/2011/06/06/ic_articles_128_173906/).

Ткачова абвінавацілі ў дробным хуліганстве ды прысудзілі пакаранне ў выглядзе пяці і сямі сутак адміністрацыйнага арышту адпаведна. У іх кватэрах былі праведзены вобшукі, а камп'ютары канфіскавалі.²⁵

Яшчэ аднаго актывіста, Рамана Пратасевіча, адпусцілі пасля чатырохгадзіннага допыту. Цягам гэтага допыту, паводле слоў актывіста, яго збівалі з мэтай атрымаць паролі да супольнасці ў сетцы «ВКонтакте», дзе размяшчалася інфармацыя, датычная канцэрта гурту «Ляпіс Трубяцкі», вядомага сваёю рэзкай крытыкай рэжыму Лукашэнкі.²⁶ Таксама пасля допыту быў адпушчаны віцебскі мадэратар групы «Надакучыў на гэты Лукашэнка» Алег Шамрук.

Пераследы інтэрнэт-актывістаў пры дапамозе адміністрацыйных арыштаў па надуманых абвінавачваннях у дробным хуліганстве з'яўляюцца формай найпростых рэпрэсій супраць людзей, якія карыстаюцца сваім правам на адкрытае выказванне меркаванняў. Падобная практыка мусіць быць скасаваная.

2.3 Развіццё заканадаўчай базы

Найбольш значным выклікам для свабоды слова ў беларускім інтэрнэце стала падпісанне Указа прэзідэнта № 60 ад 1 лютага 2010 года «Аб мерах па ўдасканаленні выкарыстання нацыянальнага сегмента сеткі Інтэрнэт».

З яго ўвядзеннем былі ўсталяваныя новыя жорсткія заканадаўчыя абмежаванні ў Байдэце. Згодна з указам, кожны беларускі вэб-сайт, які аказвае паслугі грамадзянам Беларусі, мусіць быць зарэгістраваны ў даменнай зоне .by і фізічна размяшчацца на тэрыторыі краіны. У пачатку 2012 года ў Кодэкс аб адміністрацыйных парушэннях былі ўнесеныя адпаведныя змены ды дадаткі, якія ўвялі штрафы за парушэнне гэтага палажэння.²⁷

Указ найпрост закранае дзейнасць пастаўшчыкоў інтэрнэт-паслуг, а таксама відавочна накіраваны на забеспячэнне адсочвання актыўнасці інтэрнэт-карыстальнікаў ды кантролю над іх доступам да розных анлайн-рэсурсаў. Гэты заканадаўчы акт замацаваў магчымасць выкарыстання дзяржавай сочкі ў інтэрнэце — Сістэмы тэхнічных сродкаў для забеспячэння функцый апэратыўна-вышуковых мерапрыемстваў (вядомай як СОПМ), падобнай да той, што выкарыстоўваецца ў Расіі.²⁸ Акрамя таго, указ абавязвае пастаўшчыкоў інтэрнэт-паслуг захоўваць звесткі пра сваіх карыстальнікаў (IP-адрасы, працягласць сесій у інтэрнэце, спіс сайтаў, што наведваліся, і пошукавых запытаў і да т. п.) на працягу аднаго года.

Дакумент таксама надзяляе паўнамоцтвамі Апэратыўна-аналітычны цэнтр (ААЦ) пры прэзідэнце Беларусі. Супрацоўнікі гэтай структуры, а таксама КДБ маюць сталы найпроставы доступ да сістэм адсочвання дзейнасці карыстальнікаў у Сеціве, якія пастаўшчыкі інтэрнэт-паслуг вымушаныя былі ўсталёўваць за ўласныя сродкі. Усе кліенты інтэрнэт-кавярняў ды іншых пунктаў калектыўнага скарыстання Сеціва абавязаныя паказваць пашпарт ды рэгістравацца, дзеля таго каб атрымаць дадзеныя паслугі.

25 Власть отправила спецназ в социальные сети, «Белорусские новости» (http://naviny.by/rubrics/society/2012/08/31/ic_articles_116_179030/).

26 Belarusians battle for artistic freedom, Index on Censorship (<http://uncut.indexoncensorship.org/2012/10/belarus-art-freedom-2/>).

27 In Belarus, the freedom of the internet is at stake, The Guardian (<http://www.guardian.co.uk/commentisfree/2012/jan/06/belarus-freedom-internet>).

28 Soldatov, A., Borogan, I. The Kremlin's new internet surveillance plan goes live today. A joint investigation by Agentura.Ru, Citizen-Lab and Privacy International (<https://www.privacyinternational.org/blog/the-kremlins-new-internet-surveillance-plan-goes-live-today>).

Адміністрацыя гэтых пунктаў калектыўнага карыстання таксама абавязаная захоўваць на працягу года інфармацыю пра тое, якія сайты наведваў кожны іх кліент. Гэтая інфармацыя павінна стаць даступнаю для праваахоўных органаў пры адпаведным запыце з іх боку.

І, нарэшце, указ увёў «спісы абмежаванага доступу» — пералікі вэб-сайтаў, доступ да якіх не магчымы з грамадскіх камп'ютараў, г. зн. з устаноў адукацыі, інтэрнэт-кавярняў ды інш. Стварэнне падобных спісаў, у якія ўвайшоў цэлы шэраг незалежных вэб-рэсурсаў, негатыўна ўплывае на сітуацыю са свабодаю слова ў краіне.

Існуюць два падобныя спісы абмежаванага доступу. Адзін з іх з'яўляецца адкрытым ды размешчаны ў свабодным доступе на сайце Дзяржаўнай інспекцыі Рэспублікі Беларусь па электрасувязі (БелДІЭ), аднак па стане на лістапад 2012 года ў ім не было ніводнага вэб-рэсурсу.²⁹ Другі спіс³⁰ з'яўляецца закрытым, доступ да яго маюць толькі ўпаўнаважаныя супрацоўнікі пастаўшчыкоў інтэрнэт-паслуг, зарэгістраваныя ў БелДІЭ.

Дзякуючы ўцечкам інфармацыі ды паведамленням незалежных СМІ ўдалося вызначыць, што па стане на ліпень 2012 года ў дадзеным спісе знаходзілася каля 80 сайтаў.³¹ Большасць з іх утрымлівае матэрыялы парнаграфічнага ці экстрэмісцкага зместу. Разам з тым два папулярныя інтэрнэт-СМІ — charter97.org і belaruspartisan.org — таксама знаходзяцца ў гэтым «закрытым» спісе, як і сайт Праваабарончага цэнтра «Вясна» (spring96.org) ды некаторыя іншыя.³²

Выпадкі цэнзуры ў інтэрнэце не зводзяцца да «спісаў абмежаванага доступу». Шэраг устаноў адукацыі ды прыватных кампаній абмяжоўваюць доступ да незалежных вэб-рэсурсаў і сацыяльных сетак. У прыватнасці, кліенты гатэля «Еўропа» ў Мінску сутыкаліся з блакоўкаю папулярных сацыяльных сетак³³. Як паведамлялася, адзін з мабільных аператараў таксама абмяжоўваў доступ да некалькіх незалежных вэб-сайтаў ды блогаў у 2012 годзе³⁴.

Дзеля таго каб пераканацца ў выкарыстанні інтэрнэт-фільтрацыі ў Беларусі, «Індэкс цэнзуры» замовіў невялічкае даследаванне, якое было праведзенае ў снежні 2012 года. Яго вынікі паказалі, што некаторыя незалежныя сайты насамрэч недаступныя ў шэрагу грамадскіх ды лакальных сетак. У працэсе даследавання правяралася магчымасць доступу да пяці інтэрнэт-рэсурсаў: «Харты'97» і «Белорусский партизан», а таксама сайтаў незалежнай газеты «Наша Ніва», Праваабарончага цэнтра «Вясна» і Беларускай асацыяцыі журналістаў. Усе гэтыя пяць сайтаў былі даступныя ў інтэрнэт-кавярні ў цэнтры Мінска, а таксама праз інтэрнэт-падключэнні трох найбуйнейшых мабільных аператараў. У той жа час у гатэлі «Еўропа», Нацыянальнай бібліятэцы Рэспублікі Беларусь ды рэгіянальным універсітэце ў Наваполацку некаторыя з гэтых сайтаў былі недаступныя для інтэрнэт-карыстальнікаў. Асабліва яскравым стаўся ўзровень інтэрнэт-фільтрацыі ў лакальнай сетцы Wi-Fi Інстытута журналістыкі Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта: усе пяць даследаваных сайтаў аказаліся там недаступныя.

29 Гл.: http://belgie.by/files/Spisok_obzhii.xls

30 Гл.: <http://belgie.by/node/216>

31 «В черном списке уже около 80 сайтов, преимущественно “экстремистских”». Гл.: <http://euroradio.fm/ru/report/v-chemom-spiske-uzhe-okolo-80-saitov-preimushchestvenno-ekstremistskikh-112305>

32 «Список запрещенных в Беларуси сайтов вырос до 60», [Electroname.com](http://electroname.com). (<http://electroname.com/story/9851>).

33 «У пяцізоркавым гатэлі “Еўропа” немагчыма зайсці ў сацыяльныя сеткі», «Наша Ніва» (<http://nn.by/?c=ar&i=65386>).

34 «Аператар “БелСел” блакуе апазіцыйныя сайты і блогі», Праваабарончы цэнтр «Вясна» (<http://spring96.org/be/news/48798>).

Табліца, прыведзеная ніжэй, паказвае вынікі даследавання. Знак «плюс» абазначае, што сайт у дадзенай сетцы быў даступны, а знак «мінус» гаворыць пра тое, што сайт аказаўся заблакаваным для карыстальнікаў.

Назва сайта	Гатэль «Еўропа», Мінск	Інстытут журналістыкі Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта, Мінск	Полацкі дзяржаўны ўніверсітэт, Наваполацк	Нацыянальная бібліятэка Рэспублікі Беларусь, Мінск
charter97.org	—	—	—	—
belaruspartisan.org	—	—	—	—
nn.by	—	—	—	+
spring96.org	+	—	+	+
baj.by	+	—	+	+

Пашырэнне дзейных жорсткіх абмежаванняў у сферы СМІ і камунікацый на інтэрнэт, а таксама новыя заканадаўчыя ініцыятывы, накіраваныя на кантроль дзеянняў грамадзян анлайн, сур'ёзна пагаршаюць сітуацыю са свабодой слова ў Беларусі.

З той прычыны, што інтэрнэт адыгрывае важную ролю як публічная прастора, у якой грамадзяне могуць выказваць сваё меркаванне, неабходна захаваць яго як мага больш свабодным.

2.4 Заканадаўчая база: Рэкамендацыі

- Крымінальны пераслед за свабоду слова недапушчальны. Дзейныя законы павінны быць прыведзеныя ў адпаведнасць з рэкамендацыямі Адмысловага дакладцы ААН па развіцці ды абароне права на свабоду меркаванняў і іх свабоднае выказванне, а таксама Прадстаўніка па свабодзе СМІ АБСЕ. У прыватнасці, шэсць артыкулаў Крымінальнага кодэкса, што прадугледжваюць адказнасць за дыфамачыю, мусяць быць скасаваныя, а менавіта:
 - артыкул 188 «Паклёп»;
 - артыкул 189 «Абразы»;
 - артыкул 367 «Паклёп у дачыненні прэзідэнта Рэспублікі Беларусь»;
 - артыкул 368 «Абразы прэзідэнта Рэспублікі Беларусь»;
 - артыкул 369 «Абразы прадстаўніка ўлады»;
 - артыкул 369-1 «Дыскрэдытацыя Рэспублікі Беларусь».
- Адвольнае выкарыстанне абвінавачванняў у дробным хуліганстве (у адпаведнасці з артыкулам 17.1 Кодэкса Рэспублікі Беларусь пра адміністрацыйныя правапарушэнні) дзеля беспакараных затрыманняў ды арыштаў актывістаў па надуманых прычынах павінна быць спыненае.

- Масавая адсочка лічбавай камунікацыі грамадзян з'яўляецца небяспечным ды непрымальным парушэннем фундаментальных правоў чалавека. Некаторыя палажэнні Указа прэзідэнта № 60 ад 1 лютага 2010 года «Аб мерах па ўдасканаленні выкарыстання нацыянальнага сегмента сеткі Інтэрнэт» павінны быць скасаваныя, таксама як і пастановы ўрада, што гэтыя палажэнні пацвярджаюць. У прыватнасці, гэта тычыцца патрабавання абавязковай ідэнтыфікацыі карыстальнікаў інтэрнэт-паслуг, уключаючы збор ды захоўванне інфармацыі пра карыстальнікаў пастаўшчыкамі інтэрнэт-паслуг, а таксама асабістых звестак кліентаў інтэрнэт-кавярняў, як таго патрабуе пункт 6 Указа № 60 і пастановы Савета Міністраў № 646 і № 647 ад 29 красавіка 2010 года, якія мусяць быць скасаваныя.
- Прыватныя кампаніі не павінны прыцягвацца да цензуры анлайн-кантэнту ды парушаць асабістыя правы беларускіх грамадзян, пастаўляючы ўладам прыватную інфармацыю.
- Абмежаванні доступу да анлайн-кантэнту ды запыты на зняцце кантэнту павінны быць зведзеныя да мінімуму і засноўвацца на празрыстых працэдурах і рашэннях незалежных судов.

3 Тэхналогіі ды свабода слова

У дадзеным раздзеле даклада аналізуюцца метады, якія выкарыстоўваюцца дзеля задушэння свабоды выказвання ды дзеля цензуры і заснаваныя на развіцці новых тэхналогій. Яны ўключаюць у сябе фільтрацыю інтэрнэту, больш складаныя метады анлайн-сочкі ды выпадкі блакоўкі вэб-сайтаў.

3.1 Выкарыстанне тэхналогій дзяржаваю дзеля абмежавання свабоды слова

Анлайн-сочка ўсё больш шырока выкарыстоўваецца ў свеце дзеля адсочвання крытыкі ўладаў у аўтарытарных дзяржавах. Беларусь не з'яўляецца выключэннем з гэтага правіла. У 2010 годзе ўрад краіны прыняў Стратэгію развіцця інфармацыйнага грамадства ў Рэспубліцы Беларусь да 2015 года³⁵. Гэты дакумент сярод іншага апісвае далейшыя планы па кантролі за дзейнасцю беларускіх грамадзян анлайн. У прыватнасці, сярод гэтых планаў інвеставанне 3 мільярдаў рублёў у «распрацоўку праграма-апаратнага комплексу для вывучэння і маніторынгу інфармацыйных рэсурсаў нацыянальнага сегмента глабальнай камп'ютарнай сеткі інтэрнэт» — іншымі словамі, нацыянальную сістэму адсочвання кантэнту.

Акрамя таго, рэжым агучваў планы інвеставання прыкладна 1 мільёна долараў у «комплекс аналізу высакахуткасных сеткавых патокаў для аператыўна-вышуковай дзейнасці». Такім чынам улады разлічваюць адсочваць усе дзеянні анлайн кожнага інтэрнэт-карыстальніка Беларусі³⁶.

Акрамя дзяржавы, якая ажыццяўляе экспансію ў сферу тэхналогій інтэрнэт-сочкі, на гэтым поле існуюць і іншыя гульцы. Заходнія фірмы трапляюць у навінавыя зводкі як пастаўшчыкі тэхналогій, якія дазваляюць аўтарытарным рэжымам павялічваць магчымасці адсочвання таго, як грамадзяне скарыстоўваюць інтэрнэт. Экспарт падобных тэхналогій сёння абмяркоўваецца на ўзроўні Еўрапейскага парламента. 23 кастрычніка 2012 года была ўхвалена прапанова еўрадэпутата Марыцье Шааке зрабіць больш жорсткімі правілы экспарту сістэм назірання ды адсочвання. Гэта можа найпрост закрываць і Беларусь, куды заходнія кампаніі пастаўлялі тэхналогіі для тэлекамунацыйных сетак.

Тэлевізійнае журналісцкае даследаванне, праведзенае ў 2012 годзе шведскаю праграмай «Uppdrag granskning» («Місія — расследаванні»)³⁷, паказала, што тэлекамунацыйны гігант «TeliaSonera» прадаваў абсталяванне, якое магло быць скарыстанае для сочкі за грамадзянамі, постсавецкім дзяржавам, у тым ліку Беларусі, а таксама Узбекістану, Азербайджану, Таджыкістану ды Казахстану³⁸. На пытанні, накіраваныя «TeliaSonera» «Індэксам цензуры», быў атрыманы адказ, што шведская кампанія «не вядзе дзейнасць у Беларусі», але пры тым валодае «38 % турэцкага мабільнага аператара «Turkcell», які, у сваю чаргу, валодае 80 % кампаніі «БеСТ», мабільнага аператара ў Беларусі». Прадстаўнікі «Turkcell» адмовіліся каментавць інфармацыю пра тое, што турэцкая кампанія магла пастаўляць абсталяванне ды тэхналогіі адсочвання ў Беларусь.

Акрамя таго, «Індэкс цензуры» звярнуўся за каментарамі і да іншага шведскага тэлекамунацыйнага гіганта — кампаніі «Ericsson». У адказе паведамлялася, што гэтая фірма «ніколі не прадавала ніякіх тэхналогій радыёсувязі (GSM ці 3G) «Белтэлекому»», аднак зазначалася, што сярод кліентаў «Ericsson» былі «два аператары сувязі, якімі валодаюць «Turkcell» і «Austria Telekom» («БеСТ» і «Velcom». — Заўв. «Індэкса»). Згодна з вынікамі расследавання інфармацыйнага агенцтва БелаПАН, кампанія «Ericsson» пастаўляла беларускім мабільным аператарам камунацыйнае абсталяванне, якое, у прыватнасці,

35 Гл.: <http://www.zakon.by/main.aspx?guid=3871&p0=C21001174&p2={NRPA}>

36 Дзяржава выдаткуе мільярды на распрацоўку метадаў кантролю за інтэрнэтам, Generation.by (<http://generation.by/news5615.html>).

37 How Teliasonera Sells to Dictatorships. Uppdrag Granskning: The Black Boxes. Mission Investigation (<http://vimeo.com/41248885>).

38 Communications Data Bill: Big Brother will be watching you, The Independent (<http://blogs.independent.co.uk/2012/08/07/communications-data-bill-technology-is-making-dystopia-not-just-possible-but-cheap/>).

магло скарыстоўвацца дзеля адсочвання званкоў на мабільныя тэлефоны лідараў апазіцыі, грамадскіх актывістаў ды незалежных журналістаў у Мінску падчас і пасля падзей 19 снежня 2010 года³⁹.

Узаемадачыненні заходніх урадавых структур ды афіцыйнага Мінска таксама выклікаюць заклапочанасць. У верасні 2012 года нямецкая газета «Die Zeit» паведаміла пра тое, што паліцыя Германіі навучала беларускіх калег працы з праграмаю Analyst's Notebook, распрацаванаю для процідзеяння тэрарыстычным групам. Беларуская ж міліцыя выкарыстоўвала атрыманыя веды ды саму праграму супраць удзельнікаў акцый пратэсту, а таксама дзеля адсочкі актыўнасці ў сацыяльных сетках⁴⁰.

3.2 Кібератакі супраць анлайн-СМІ і актывістаў

Улады Беларусі выкарыстоўваюць новыя тэхналогіі супраць анлайн-СМІ ды актывістаў. У дадзеным раздзеле даклада разглядаюцца падобныя выпадкі, да якіх належаць выкарыстанне фільтраў, фальшывых версій вэб-сайтаў, перанакіраванне запытаў да сістэмы даменных імёнаў, DDoS-атакі для блакоўкі доступу да незалежных анлайн-рэсурсаў і цензура крыніц інфармацыі, якую ўлады хацелі б утаіць.

Выпадкі блакоўкі сайтаў адзначаюцца ў Беларусі ўжо болей за дзесяць гадоў. Першы падобны прэцэдэнт быў зафіксаваны 9 верасня 2001 года, у дзень прэзідэнцкіх выбараў, калі «Белтэлеком», нацыянальны аператар сувязі, заблакаваў доступ да шэрагу папулярных апазіцыйных сайтаў⁴¹.

З тых часоў падобная практыка стала звычайнаю. У дні прэзідэнцкіх выбараў ды іншых важных палітычных падзей (напрыклад, вулічных акцый апазіцыі) доступ да незалежных анлайн-СМІ і апазіцыйных сайтаў аказваецца заблакаваны.

19 снежня 2010 года, у дзень апошніх прэзідэнцкіх выбараў, уладамі быў скарыстаны цэлы шэраг тэхналагічных метадаў цензуры ды блакоўкі доступу ў інтэрнэт. Да 14 гадзін у той дзень быў заблакаваны доступ да паштовага сервісу Gmail ды сацыяльнай сеткі Facebook па пратаколе <https://>. Карыстальнікі маглі зайсці на дадзеныя сайты па адкрытым, меней бяспечным пратаколе (<http://>), пры гэтым іх логіны ды паролі маглі быць перахопленыя.

Сайт «Хартыя'97» (charter97.org) 19 снежня быў заблакаваны ўжо а 10-й гадзіне раніцы. Да 16 гадзін у той дзень многія незалежныя інфармацыйныя рэсурсы былі недаступныя з тэрыторыі Беларусі. Пры гэтым не да ўсіх з іх выкарыстоўвалася блакоўка. З той прычыны, што многія незалежныя сайты фізічна размяшчаюцца за межамі Беларусі, а вонкавы інтэрнэт-шлюз досыць невялікі, значная колькасць запытаў карыстальнікаў з Беларусі прывяла да перагружвання шлюза, і, адпаведна, доступ да такіх сайтаў аказаўся абмежаваным. Пра ўзрастанне колькасці запытаў сведчыць, напрыклад, статыстыка наведванняў сайта газеты «Наша Ніва» (nn.by). У тыя дні колькасць яго наведвальнікаў узрасла са звычайных 5 тысяч да 120 тысяч у дзень.

39 Ericsson помог Лукашенко прослушивать телефоны Халип? «Белорусские новости» (http://naviny.by/rubrics/mobile/2011/03/25/ic_articles_127_172971/).

40 BKA gab Weißrussland Nachhilfe in Rasterfahndung (<http://www.zeit.de/digital/datenschutz/2012-09/bka-weissrussland-software-rasterfahndung>).

41 Pavlyuchenko, F. Belarus in the Context of European Cyber Security (http://www.ccdcoe.org/publications/virtualbattlefield/11_PAVLYUCHENKO_Belorussia.pdf).

У той жа дзень упершыню ў Беларусі быў выкарыстаны новы метада — маніпуляцыя кантэнтам. Пры спробе выхаду на шэраг сайтаў — кампаніі «Гавары праўду» (zapraudu.info), газеты «Наша Ніва» (nn.by), «Белорусский партизан» (belaruspartisan.org), «Хартыя'97» (charter97.org) ды Беларускай службы Радыё «Свабода» (svaboda.org) — карыстальнікі перанакіроўваліся на копіі гэтых рэсурсаў, размешчаныя на домene .in (zapraudu.in, nn.com.in, belaruspartisan.in, charter97.in, svaboda.in). Копіі былі надзвычай падобныя на арыгіналы сайтаў, аднак утрымлівалі састарэлую альбо наўмысна скажоную інфармацыю, у прыватнасці, пра час і месца запланаваных акцый пратэсту супраць фальсіфікацыі вынікаў выбараў. Сапраўдныя сайты былі даступныя праз ананімайзатары (адмысловыя сайты ды праграмы, якія дазваляюць утойваць дзеянні карыстальніка ў інтэрнэце), але самыя папулярныя з іх, напрыклад, anonymouse.org, аказаліся заблакаваныя ў Беларусі.

У дачыненні незалежных анлайн-СМІ ды апазіцыйных сайтаў у Беларусі таксама выкарыстоўваюцца DDoS-атакі — размеркаваныя атакі кшталту «адмова ў абслугоўванні» (англ. *distributed denial of service*), што з'яўляецца незвычайным для аўтарытарнай дзяржавы з прычыны важкіх рэсурсаў, неабходных для арганізацыі гэткай атакі. DDoS-атака ажыццяўляецца пры дапамозе наўмысна заражанай адмысловымі вірусамі сеткі камп'ютараў, якая накіроўвае на той сервер, што атакуецца, вялізную колькасць запытаў. Гэта прыводзіць да перагружвання сервера ды недаступнасці сайта.

Першая масавая DDoS-атака супраць беларускага інтэрнэт-рэсурсу адзначаная ў студзені 2004 года, калі быў атакаваны сайт «Хартыя'97». Кібератака, што працягвалася больш за тры тыдні, адбылася пасля публікацыі сайтам матэрыялу пра магчымае дачыненне высокапастаўленых супрацоўнікаў беларускага Міністэрства ўнутраных спраў да распаўсюджвання дзіцячай парнаграфіі⁴². У далейшым «Хартыя'97» зазнавала DDoS-атакі каля 30 разоў.

Улетку 2011 года яшчэ адзін рэсурс, prokopovi.ch, атакаваўся пры дапамозе DDoS. Анлайн-платформа для прыватнага абмену замежнай валюты быў створаны падчас фінансавога крызісу, які ахапіў краіну ды прывёў да таго, што ў абменных пунктах знікла валюта⁴³. DDoS-атакі на сайт prokopovi.ch прыпыніліся, пасля таго як яго каманда правяла тэхнічную мадэрнізацыю сервера.

Напрыканцы 2011 года хакеры практычна цалкам знішчылі архіў сайта «Хартыя'97», які ўдалося аднавіць з бэкапаў. Расследаванне, апублікаванае незалежным сайтам Electroname.com, выявіла, што беларускія спецслужбы ўзламалі асабістыя акаўнты ды атрымалі доступ да электроннай перапіскі праз email і Skype, а таксама праз сацыяльныя сеткі шэрагу незалежных беларускіх журналістаў, лідараў апазіцыі і грамадскіх актывістаў: іх паролі былі скрадзеныя з іх персанальных камп'ютараў⁴⁴.

Улетку 2011 года ў Беларусі распачалася сістэматычная фільтрацыя сеткі «ВКонтакте». Гэта было звязанае з актывізацыяю пратэставых настрояў у межах «Рэвалюцыі праз сацыяльныя сеткі».

Акрамя таго, на тэрыторыі Беларусі быў заблакаваны шэраг замежных сайтаў. Так, неўзабаве

⁴² Ibid.

⁴³ Final solution to foreign currency problem: DDoS attack on prokopovi.ch, Хартыя'97 (<http://charter97.org/en/news/2011/8/30/42085/>).

⁴⁴ Кибероружие белорусского КГБ, Electroname.com. (<http://electroname.com/story/9865>).

пасля палёту над Беларуссю супрацоўнікаў шведскага піяр-агенцтва «Studio Total», якія «парашутавалі» плюшавых медзведзянят з мініяцюрнымі плакатамі ў падтрымку свабоды слова ў дзяржаве⁴⁵, на тэрыторыі краіны быў заблакаваны сайт flightradar24.com, што адсочвае рух самалётаў у паветранай прасторы Еўропы.

Change.org, платформа анлайн-петыцый, была заблакаваная ў Беларусі 10 жніўня 2012 года, пасля таго як на ёй з'явілася петыцыя з патрабаваннем вызваліць Антона Сурапіна, фатографа, што знаходзіўся ў СІЗА КДБ за размяшчэнне ў сваім блогу фота плюшавых медзведзяў⁴⁶.

3.3 Тэхналогіі: Рэкамендацыі

- Абсталяванне для сочкі не павінна выкарыстоўвацца для кантролю працы журналістаў ды грамадскіх актывістаў, а таксама дзеянняў грамадзян Беларусі ў інтэрнэце, бо гэткая практыка парушае правы на свабоду перамяшчэння, прыватнага жыцця ды свабоду слова.
- Заходнія кампаніі павінны абмежаваць экспарт у Беларусь абсталявання ды тэхналогій, якія могуць быць скарыстаныя дзеля адсочвання анлайн-актыўнасці грамадзян, бо пры дапамозе гэткага абсталявання і тэхналогій можа ажыццяўляцца адсочванне легітымнай дзейнасці палітычнай апазіцыі, грамадскіх актывістаў і журналістаў.
- Еўрапейская камісія павінна падтрымаць прапанову, унесеную еўрадэпутатам Марыцье Шааке ды прынятую Еўрапейскім парламентам, пра неабходнасць увядзення больш жорсткіх правіл экспарту сістэм назірання ды сочкі⁴⁷.
- Беларускія незалежныя СМІ, арганізацыі грамадзянскай супольнасці ды актывісты мусяць атрымоўваць неабходную падтрымку і навучанне дзеля таго, каб яны маглі эфектыўна абараняць свае вэб-сайты ад кібератак (уключаючы стварэнне і падтрымку неабходнай тэхнічнай інфраструктуры, сайтаў-«люстраў» і выкарыстанне хостынг, які б дазваляў супрацьстаяць DDoS-атакам).

45 The curious case of Belarus's bears that weren't there, Index on Censorship (<http://www.indexoncensorship.org/2012/07/belarus-teddy-bears-free-speech-anton-suryapin/>).

46 Сайт міжнароднай платформы Change.org, дзе сабіраюцца подпісы в падтрымку Сурапіна і Башарімова, недаступен для беларусаў, БелаПАН (<http://belapan.com/archive/2012/08/12/567625/>).

47 Talking to Europe's most wired politician, Index on Censorship (<http://www.indexoncensorship.org/2012/11/marietje-schaake-inter-net-freedom/>).

Сеціва пад кантролем: ВЫСНОВЫ

У адказ на рост скарыстання інтэрнэту ўлады Беларусі ўжываюць «правераныя» метады — гэткія самыя, што накіраваныя на абмежаванне свабоды выказвання ў традыцыйных СМІ: рэпрэсіўнае заканадаўства, артыкулы Крымінальнага кодэкса пра дыфамачыю, адміністрацыйны пераслед актывістаў ды журналістаў.

Апроч гэтых «традыцыйных» метадаў выкарыстоўваюцца і іншыя: фільтрацыя кантэнту, тэхналогіі адсочвання ды блакоўкі доступу да незалежных сайтаў, асабліва ў ключавыя моманты важных палітычных кампаній, гэткіх як прэзідэнцкія выбары.

Больш за тое, аўтарытарны рэжым знаходзіць і новыя падыходы, каб задушыць свабоду выказвання ў інтэрнэце. Да іх належаць выкарыстанне новых тэхналогій, гэткіх як DDoS-атакі, хакерскія напады на незалежныя сайты і маніпуляцыя кантэнтам.

Аналіз, праведзены «Індэксам цензуры», паказаў, што ўлады Беларусі плануюць зрабіць яшчэ больш жорсткім кантроль над доступам грамадзян краіны да лічбавага свету.

Рэкамендацыі

«Індэкс цэнзуры» заклікае ўрад Беларусі прыпыніць празмерныя ды залішнія заканадаўчыя і не юрыдычныя практыкі, анлайн і афлайн, якія абмяжоўваюць свабоду выказвання. Мы заклікаем неадкладна пачаць рэформы, што мусяць забяспечыць свабоду слова ў Беларусі. Асаблівую ўвагу неабходна звярнуць на наступныя аспекты.

1. Доступ у інтэрнэт

- Адкрыццё рынку ды прыпыненне манополіі «Белтэлекома» на вонкавы інтэрнэт-шлюз дапамогуць развіццю больш адкрытай інфраструктуры беларускага інтэрнэту. У сваю чаргу, гэтыя крокі дазваляць прадухіліць абмежаванне доступу да інтэрнэту з боку дзяржавы.

2. Заканадаўчая база

- Крымінальны пераслед за свабоду слова недапушчальны. Дзейныя законы павінны быць прыведзеныя ў адпаведнасць з рэкамендацыямі Адмысловага дакладцы ААН па развіцці ды абароне права на свабоду меркаванняў і іх свабоднае выяўленне, а таксама Прадстаўніка па свабодзе СМІ АБСЕ. У прыватнасці, шэсць артыкулаў Крымінальнага кодэкса, што прадугледжваюць адказнасць за дыфамачыю, мусяць быць скасаваныя, а менавіта:
 - артыкул 188 «Паклёп»;
 - артыкул 189 «Абразы»;
 - артыкул 367 «Паклёп у дачыненні прэзідэнта Рэспублікі Беларусь»;
 - артыкул 368 «Абразы прэзідэнта Рэспублікі Беларусь»;
 - артыкул 369 «Абразы прадстаўніка ўлады»;
 - артыкул 369.1 «Дыскрэдытацыя Рэспублікі Беларусь».
- Адвольнае выкарыстанне абвінавачванняў у дробным хуліганстве (у адпаведнасці з артыкулам 17.1 Кодэкса Рэспублікі Беларусь пра адміністрацыйныя правапарушэнні) дзеля беспакараных затрыманняў ды арыштаў актывістаў па надуманых прычынах павінна быць спыненае.
- Масавая адсочка лічбавай камунікацыі грамадзян з'яўляецца небяспечным ды непрымальным парушэннем фундаментальных правоў чалавека. Некаторыя палажэнні Указа прэзідэнта № 60 ад 1 лютага 2010 года «Аб мерах па ўдасканаленні выкарыстання нацыянальнага сегмента сеткі Інтэрнэт» павінны быць скасаваныя, таксама як і пастановы ўрада, што гэтыя палажэнні пацвярджаюць. У прыватнасці, гэта тычыцца патрабавання абавязковай ідэнтыфікацыі карыстальнікаў інтэрнэт-паслуг, уключаючы збор ды захоўванне інфармацыі пра карыстальнікаў пастаўшчыкамі інтэрнэт-паслуг, а таксама асабістых звестак кліентаў інтэрнэт-кавярняў, як таго патрабуе пункт 6 Указа № 60 і пастановы Савета Міністраў № 646 і № 647 ад 29 красавіка 2010 года, якія мусяць быць скасаваныя.
- Прыватныя кампаніі не павінны прыцягвацца да цэнзуры анлайн-кантэнту ды парушаць асабістыя правы беларускіх грамадзян, пастаўляючы ўладам прыватную інфармацыю.

- Абмежаванні доступу да анлайн-кантэнту ды запыты на зняцце кантэнту павінны быць зведзеныя да мінімуму і засноўвацца на празрыстых працэдурах і рашэннях незалежных судов.

3. Выкарыстанне тэхналогій

- Абсталяванне для сочкі не павінна выкарыстоўвацца для кантролю працы журналістаў ды грамадскіх актывістаў, а таксама дзеянняў грамадзян Беларусі ў інтэрнэце, бо гэткая практыка парушае правы на свабоду перамяшчэння, прыватнага жыцця ды свабоду слова.
- Заходнія кампаніі павінны абмежаваць экспарт у Беларусь абсталявання ды тэхналогій, якія могуць быць скарыстаныя дзеля адсочвання анлайн-актыўнасці грамадзян, бо пры дапамозе гэткага абсталявання і тэхналогій можа ажыццяўляцца адсочванне легітымнай дзейнасці палітычнай апазіцыі, грамадскіх актывістаў і журналістаў.
- Еўрапейская камісія павінна падтрымаць прапанову, унесеную еўрадэпутатам Марыцье Шааке ды прынятую Еўрапейскім парламентам, пра неабходнасць увядзення больш жорсткіх правіл экспарту сістэм назірання ды сочкі.
- Беларускія незалежныя СМІ, арганізацыі грамадзянскай супольнасці ды актывісты мусяць атрымоўваць неабходную падтрымку і навучанне дзеля таго, каб яны маглі эфектыўна абараняць свае вэб-сайты ад кібератак (уключаючы стварэнне і падтрымку неабходнай тэхнічнай інфраструктуры, сайтаў-«люстраў» і выкарыстанне хостынг, які б дазваляў супрацьстаяць DDoS-атакам).

Неабходнае аднаўленне дыялога ўладаў краіны з грамадзянскаю супольнасцю ўнутры Беларусі, а таксама з міжнароднымі няўрадавымі арганізацыямі ды ўрадавымі структурамі з мэтай рэфармавання медыясферы і заканадаўства, што гарантавала б свабоду выказвання ды развіццё Беларусі як дэмакратычнай дзяржавы.

Еўрапейскі звяз, дзяржавы — чальцы ЕЗ, а таксама іншыя еўрапейскія структуры, гэткія як Рада Еўропы і АБСЕ, павінны працягнуць ціск на беларускія ўлады з патрабаваннямі паважаць правы чалавека і спыніць рэпрэсіі ў дачыненні грамадзянскай супольнасці ды незалежнай прэсы.

Вельмі важна, каб міжнародная супольнасць звярнула ўвагу на дадзены даклад ды прапанаваныя ў ім рэкамендацыі, а таксама іншую інфармацыю пра становішча ў Беларусі, сабраную праваабарончымі, журналісцкімі і іншымі арганізацыямі грамадзянскай супольнасці, у працэсе ўзаемадачынненняў з Рэспублікай Беларусь.

Еўрапейскі звяз і яго дзяржавы-чальцы таксама павінны працягнуць падтрымку грамадзянскай супольнасці ды незалежных СМІ ў Беларусі.

Дадатак

Беларусь: асноўная інфармацыя

Беларусь — дзяржава Усходняй Еўропы з насельніцтвам 9,5 мільёна чалавек. Былая савецкая рэспубліка атрымала незалежнасць у пачатку 1990-х гадоў ды стала на шлях дэмакратычнага развіцця. Аднак з 1994 года яна знаходзіцца пад аўтарытарным кіраваннем Аляксандра Лукашэнкі.

Беларусь з'яўляецца недэмакратычнаю дзяржавай, у якой парушаюцца правы чалавека ды асноўныя свабоды. Згодна з рэйтынгам свабоды, які штогод складае праваабарончая арганізацыя «Freedom House», Беларусь з'яўляецца несвабоднаю краінай, дзе склалася адна з найгоршых сітуацый з палітычнымі правамі і грамадзянскімі свабодамі ў свеце⁴⁸.

Ніводныя з выбараў і нацыянальных рэферэндумаў, што прайшлі ў Беларусі з 1994 года, не былі прызнаныя наглядальнымі місіямі АБСЕ свабоднымі і справядлівымі. Палітычная апазіцыя не ўваходзіць не толькі ў парламент краіны, але нават у мясцовыя Саветы, — але яна багата «прадстаўленая» ў месцах пазбаўлення свабоды. 12 палітычных і грамадскіх актывістаў лічацца беларускімі праваабарончымі арганізацыямі палітычнымі вязнямі⁴⁹.

«Індэкс цензуры» праводзіць кампанію за вызваленне палітычных вязняў у Беларусі з 19 снежня 2010 года, калі акцыя пратэсту супраць фальсіфікацыі выбараў скончылася масавымі арыштамі. У ліку затрыманых аказаліся сем апазіцыйных кандыдатаў у прэзідэнты краіны. Некаторыя з палітычных вязняў у далейшым былі адпушчаныя (як, напрыклад, Андрэй Саннікаў ды Дзмітрый Бандарэнка). Іншыя (прыкладам, былы кандыдат у прэзідэнты Мікалай Статкевіч і вядомы праваабаронца Алесь Бяляцкі) працягваюць знаходзіцца ў турмах⁵⁰.

Свабода прэсы

Згодна з міжнародным даследаваннем свабоды СМІ сітуацыя ў Беларусі па гэтым паказчыку адна з найгоршых у свеце. Беларусь мае адзін з самых кепскіх у свеце рэйтынгаў свабоды слова, займаючы 168-е месца са 179 краін у «Індэксе свабоды прэсы»⁵¹, складзеным арганізацыяю «Рэпарцёры без межаў», і 193-е са 197 — паводле версіі «Freedom House»⁵².

Незалежныя СМІ ў Беларусі знаходзяцца пад сталаю пагрозай рэпрэсій з боку ўладаў. У апошнія гады нярэдкамі былі выпадкі вобшукаў у рэдакцыях недзяржаўных сродкаў масавай інфармацыі ды кватэрах журналістаў, а таксама затрымання рэпарцёраў, якія асвятлялі вулічныя акцыі апазіцыі, а таксама пашкоджання іх прафесійнай апаратуры. Артыкулы Крымінальнага кодэкса, што прадугледжваюць адказнасць за паклёп і абразу, неаднаразова выкарыстоўваліся ў дачыненні журналістаў, якія пісалі пра высокапастаўленых дзяржаўных чыноўнікаў, уключаючы прэзідэнта краіны. Акрамя таго, існуе праблема з акрэдытацыяю ды пераследам журналістаў, што супрацоўнічаюць з замежнымі СМІ.

48 Freedom in the World. Belarus country report, Freedom House (<http://www.freedomhouse.org/report/freedom-world/2012/belarus-0>).

49 List of political prisoners, Human Rights Center Viasna (<http://spring96.org/en/news/49539>).

50 Sannikov and Bandarenka released, but Belarus is still not free, Index on Censorship (<http://www.indexoncensorship.org/2012/04/belarus-sannikov-bandarenka-free/>).

51 Press Freedom Index 2011/2012, Reporters Without Borders (<http://en.rsf.org/press-freedom-index-2011-2012,1043.html>).

52 Freedom of the Press 2012, Freedom House (<http://www.freedomhouse.org/report/freedom-press/freedom-press-2012>).

Эканоміка

Дзяржава займае дамінантную пазіцыю ў эканоміцы Беларусі, 70 % ВУП краіны забяспечваюць прадпрыемствы дзяржаўнай формы ўласнасці⁵³. Пры гэтым доля малога ды сярэдняга бізнесу ў ВУП складае меней за 23 %⁵⁴. Найбольшае значэнне для эканомікі па-ранейшаму мае прамысловасць. Акрамя таго, сур'ёзны ўплыў аказвае Расія, на якую прыходзіцца 40 % экспарту ды 52 % імпарту Беларусі. Сістэма кіравання эканомікай мала змянілася з часоў савецкай камандна-адміністрацыйнай сістэмы. Адна з яе галоўных адметных асаблівасцяў — залежнасць ад падтрымкі Расіі ў выглядзе крэдытаў ды нізкіх коштаў на газ. Асноўныя сусветныя агенствы ацэньваюць крэдытны рэйтынг Беларусі як самы нізкі з высокаю рызыкай для інвестыцый⁵⁵.

Насельніцтва і адукацыя

Беларусь з'яўляецца ўрбанізаванаю краінай з дэмаграфічным старэннем насельніцтва. 75 % насельніцтва пражывае ў гарадах, 20 % жыхароў знаходзяцца ва ўзросце 60 гадоў і болей. Пры гэтым у Беларусі адзін з самых высокіх у свеце паказчыкаў пісьменнасці насельніцтва (99,7 %), а таксама рэйтынг ахопленасці дзяцей і падлеткаў школьнаю адукацыяй (каля 90 %).

Іншыя крыніцы

Правовые аспекты онлайн журналистики в Беларуси / А.Л. Бастунец [и др.]. СПб., 2011.

Беларусь: регулирование журналистской деятельности в интернете. Проблемы и перспективы: сб. авт. материалов / А. Бастунец, А. Журба. СПб., 2012.

Беларуская асацыяцыя журналістаў. СМІ ў Беларусі: гадавыя справаздачы (даступныя: <http://baj.by/be/monitoring/85>).

Деловой интернет: рабочие материалы конференции (доступныя: <http://di.by>).

За свабодныя і справядлівыя СМІ ў Беларусі. Справаздача міжнароднай місіі ў Беларусь, 2009 (даступная: http://baj.by/sites/default/files/monitoring_pdf/Mission_report_BE.pdf).

«Do You CEE? The internet market in Central and Eastern Europe», Gemius and IAB Europe.

Freedom House, Freedom on the Net 2012 report.

OSCE (2012). Freedom of Expression on the Internet.

Reporters without Borders, The Enemies of the Internet.

⁵³ Рекомендации по приватизации в Беларуси, «Наше мнение» (<http://nmnby.eu/news/analytics/4852.html>).

⁵⁴ Белорусский бизнес, Исследовательский центр ИПМ (<http://www.research.by/webroot/delivery/files/business2012r.pdf>).

⁵⁵ Moody's issues annual credit report on Belarus, Moody's Investors Service (http://www.moody's.com/research/Moodys-issues-annual-credit-report-on-Belarus--PR_250534).

© Index on Censorship 2013
www.indexoncensorship.org